

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE**

Discurs istoric la Nicolae Densușianu

(REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT)

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. MÂRZA IACOB**

**DOCTORAND:
IANCU IOSIF DANIEL**

Alba Iulia
2013

CUPRINS

Argument

Capitolul I

Considerații introductive

- I.1. Principalele evenimente politice, sociale, culturale
- I.2. Direcții în istoriografia românească, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea
- I.3. Istoriografia asupra lui Nicolae Densușianu

Capitolul II

Nicolae Densușianu: aspecte curriculare

- II.1. Viața. Principalele momente
- II.2. Activitatea. Etapele creației
- II.3. Opera

Capitolul III

Discursul istoric al lui Nicolae Densușianu în opera edită

- III.1. „Revoluțiunea lui Horea” (context, text, sursologie, influențe)
- III.2. Colecțiile de documente
- III.3. Rapoartele istoriografice publicate în „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft”
- III.4. Alte scrieri

Capitolul IV

Discurs istoric în texte inedite

IV.1. Caietele manuscrise de la Biblioteca Academiei Române

IV.2. Însemnările personale

IV.3. Corespondența

Concluzii

Bibliografie

Surse inedite

Surse editate

Bibliografie generală

Bibliografie specială

Anexe

Argument

Cercetarea de față a avut în vedere analiza demersului istoriografic al unui autor reprezentativ pentru sfârșitul de secol XIX și începutul celui următor. Sarcină dificilă, nu lipsită de provocări, dar incitantă din perspectiva rezultatelor la care noi considerăm că am ajuns. A încerca să pătrunzi un discurs istoric, din perspectiva unei epoci, a unui curent istoriografic sau, mai simplu, a unei interpretări personale a autorului, nu poate avea însă sorti de izbândă, fără o adâncă aplecare asupra textelor considerate esențiale de istorici sau a celor ignorate până la acest moment, din care trebuie extrasă esența.

Pe parcursul cercetării atenția noastră s-a oprit atât asupra operelor editate ale lui Nicolae Densușianu, căci despre el este vorba, pe care am încercat să le descifrăm din perspectiva discursului istoric cu numeroase alte ocazii, dar și asupra elementelor situate în același spectru al analizei istorice pe care le regăsim în însemnările personale ale istoricului, destul de puține de altfel, dar mai ales în corespondența purtată cu membrii familiei, cu prietenii, colaboratorii sau diversele sale cunoștințe, precum și cu unii dintre cei mai reprezentativi contemporani ai săi. Toate aceste documente, foarte multe dintre ele inedite, radiografiază evenimente și schițează portrete, amintesc de monumente istorice și de artă astăzi dispărute ori propun un alt mod de abordare a unor relații și realități de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ele vor servi în același timp și ca bază pentru interpretări viitoare, scrierile de orice fel ale lui Nicolae Densușianu meritând în continuare o mult mai mare atenție.

Am încercat să creionăm nu atât calitățile și plusurile scriiturii din operele editate sau manuscrise, din însemnările personale sau din corespondență, cât dăruirea pe care Nicolae Densușianu a pus-o de-a lungul activității sale în munca pe care a depus-o, și rezultatele acesteia

munci în plan științific. Iar când ne referim la priceperea lui, discutăm despre elementele de discurs istoric, despre metoda și concepția ce răzbat din paginile însemnărilor sale, de orice fel, și care ne pot conduce la o viziune de ansamblu asupra diverselor aspecte ale cercetării istorice în care s-a lăsat angrenat.

Scopul nostru a fost acela de a îmbina într-o teză unitară, intitulată *Discurs istoric la Nicolae Densușianu*, documentele studiate pe parcursul celor trei ani de cercetare doctorală în cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, la care trebuie adăugată și perioada petrecută în vederea redactării disertației de master cu titlul *Discurs istoric romantic la Nicolae Densușianu: „Revoluțiunea lui Horea”*, susținută în cadrul aceleiași instituții de învățământ superior. Spre regretul nostru, am constatat că cele mai multe ori Nicolae Densușianu, cu toate preocupările sale diverse și în pofida rezultatelor, uneori remarcabile în câteva dintre domeniile de care a fost interesat, a fost ignorat atât în plan istoric, cât și în plan lingvistic, etnografic sau al altor științe auxiliare ale istoriei. Printre acestea se numără inclusiv bibliologia sau biblioteconomia, științe de care autorul a fost efectiv legat timp de 31 de ani, la început în calitate de suplinitor al lui Ioan Bianu la Biblioteca Academiei Române, apoi, din 1884 ca bibliotecar al Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naționale, astăzi Biblioteca Militară Națională.

Informațiile referitoare la activitatea științifică a istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911) se găsesc dispersate în mai multe fonduri documentare și arhivistice. Pe parcursul derulării proiectului doctoral¹ s-a avut în vedere identificarea surselor documentare și arhivistice, care pot oferi informații despre istoric, despre scrierile sale și despre laboratorul de lucru al acestuia, prin

¹ Cercetarea respectivă face parte din proiectul POSDRU/88/1.5./S/63269, intitulat „Bursele doctorale, premiază pentru creșterea competitivității și competențelor în cercetarea științifică” și derulat de Școala Doctorală din cadrul Universității „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, suportul financiar fiind asigurat de Fondul Social European și de Guvernul României.

studiu în principalele biblioteci și arhive din țară, dar și din străinătate. În acest din urmă caz dorim să menționăm faptul că în perioada mai – iulie 2011, am efectuat și o mobilitate externă, în vederea studierii și acomodării cu bibliografia europeană în domeniul istoriografiei și istoriei sfârșitului de secol XIX și a începutului de secol XX. Stagiul extern a fost derulat în Biblioteca Centrală și în bibliotecile unor facultăți din cadrul Universității din Viena, și a fost îndrumat de către Prof. Univ. Dr. DHC Franz Grieshofer alături de, bineînțeles, coordonatorul acestei teze de doctorat, Prof. Univ. Dr. Iacob Mârza, cărora le mulțumesc și pe această cale.

Prin demersul inițiat, care va fi continuat și în anii următori în vederea publicării unei lucrări de sine stătătoare, s-a dorit strângerea exhaustivă (în măsura, realistă, a posibilităților), a informațiilor care pot să conducă la conturarea unui profil mai accentuat al istoricului ardelean, inclusiv redarea unor aspecte necunoscute care pot reieși, de exemplu, nu numai din opera propriu-zisă, ci și din descifrarea însemnărilor personale sau din adunarea la un loc a corespondenței lui Nicolae Densușianu. Astfel, se va putea beneficia într-un final, ce încă nu poate fi cunoscut, de o viziune de ansamblu asupra discursului istoric la Nicolae Densușianu, prin analiza amănunțită a metodelor de lucru, a concepției sale științifice și a modului în care a reușit să se impună și să rămână în lumea istoriografică modernă, chiar dacă nu așa cum ar fi meritat, datorită calității lucrărilor sale în varii domenii.

Receptat de-a lungul timpului preponderent secvențial (doar din perspectiva anumitor teme sau subiecte), periodic, sau legat strict de anumite aniversări, precum bicentenarul răscoalei lui Horea, istoricul Nicolae Densușianu a beneficiat în ultimul deceniu și jumătate de o atenție sporită, în special prin încercările de recuperare a discursului său istoric, a preocupărilor sale de interes militar sau a disputelor de ordin religios în care a fost implicat. Din păcate, o abordare unitară a problematicii scrisului istoric, etnologic, filologic etc., la Nicolae Densușianu nu a fost

încă realizată, chiar dacă studii separate au evidențiat aspecte diverse. Din acest punct de vedere, inclusiv o parte din preocupările noastre de până acum au atins un spectru mai larg al preocupărilor, finalizate în cele din urmă în redactarea unei serii de articole prezentate la sesiuni științifice și publicate, sau în curs de publicare, în reviste de specialitate sau în volume colective.

Proiectul doctoral finalizat prin teza de față se dorește a fi un debut al unei întregi acțiuni de identificare exhaustivă, în măsura în care acest lucru este posibil, a surselor arhivistice și documentare în care se regăsesc scrieri, însemnări, corespondență etc., pentru a se putea crea o bază de date necesară studierii activității istorice, lingvistice, etnografice etc. a lui Nicolae Densușianu. Baza de date constituită a fost deja utilă pe parcursul cercetării doctorale, dar mai ales va servi cercetării ulterioare, în special după, sperăm noi, definitivarea acesteia.

În lista obiectivelor concrete auto-impuse, s-a numărat, în primul rând, identificarea tuturor materialelor publicate de Nicolae Densușianu în revistele vremii, texte semnate sau nesemnate. Căci trebuie amintit, la acea vreme exista o „modă” în presa vremii (din a doua jumătate a secolului XIX), ca autorii să nu-și pună semnătura în dreptul unor articole considerate mai puțin relevante, dar care pentru cercetătorul actual pot fi de un interes deosebit în vederea descifrării evoluției scrisului (literar, istoric, etnografic etc.), al „personajului” în discuție.

O parte dintre articolele nesemnate au fost identificate anterior și menționate în bibliografia lui Densușianu de către Nicolae Edroiu, unele le-am descoperit noi, în cadrul cercetării fondurilor publicațiilor la care autorul *Revoluțiunii lui Horea* a colaborat, pe viitor nefiind excluse și alte asemenea „descoperiri”. Aici se mai cuvine să precizăm că, spre exemplu, Mihail Straje amintește doar pseudonimul „Radu Năsturel”, fără a menționa cea mai frecventă formă a semnăturii lui Nicolae Densușianu din perioada de debut în revistele literare ale vremii:

„N.D.”. Cu atât mai mult trebuie precizat acest fapt, cu cât nu omite acest lucru în cadrul majorității autorilor cuprinși în dicționarul său.

A urmat apoi, lucru mult mai ușor de întreprins, analiza studiilor istorice, filologice, etnografice etc., precum și a volumelor publicate, redactate sau coordonate de Nicolae Densușianu, precum și a edițiilor de documente îngrijite de acesta. Printr-un astfel de demers am dorit să propunem realizarea unei viziuni de ansamblu asupra scrierilor de orice natură (inclusiv literare, spre exemplu), ale lui Nicolae Densușianu, chiar o eventuală digitizare a acestora pentru o mai facilă consultare ulterioară de către specialiști, tocmai pentru a putea pe viitor să reconsiderăm la nivel unitar, întreaga operă a autorului ardelean. Bineînțeles, din această perspectivă, va mai fi nevoie de documentare în acele biblioteci unde există fondurile publicistice și de carte necesare unei asemenea abordări.

În sfârșit, cercetarea a vizat și studierea materialelor existente în fondurile deja cunoscute, precum *Arhiva Nicolae Densușianu* și *Arhiva-S Nicolae Densușianu* de la Biblioteca Academiei Române, identificarea actelor existente în varii fonduri documentare, precum corespondența purtată cu contemporanii săi, diferite însemnări rămase prin bibliotecile și arhivele cercetate de el etc., dar și găsirea unor posibile variante (ciorne) ale operelor deja editate. Din acest punct de vedere, toate însemnările sunt importante, ele contribuind la creionarea unui portret cât mai apropiat de realitate și, în plus, la stabilirea unor detalii legate de laboratorul de lucru al istoricului.

În ceea ce privește metodologia proiectului, ea cuprinde procedee specifice managementului cercetării istoriografice fundamentale, bazate în primul rând pe cercetarea fondurilor arhivistice și documentare. Toate activitățile au fost corelate în funcție de succesiunea obiectivelor, iar rezultatele obținute au fost analizate și comparate, cel puțin la nivel incipient, cu

cele din literatura de specialitate pentru a evidenția gradul de originalitate și contribuțiile proprii în domeniul aflat în discuție.

Capitolul I

Considerații introductive

Pe parcursul acestui capitol am încercat să creionăm o serie de aspecte legate, într-o primă parte, de situația politică, socială și culturală a epocii în care se formează și evoluează ca istoric Nicolae Densușianu. Căci toate evenimentele politice în special, dar și sociale și culturale, petrecute pe teritoriul românesc, s-au circumscris modelelor europene sau chiar mondiale. Unirea de la 1859, instaurarea Hohenzollernilor, promulgarea Constituției sau obținerea Independenței s-au încadrat practic într-un trend universal. În plan cultural, istoriografia a fost și ea tributară celor două concepții privind modernizarea societății. Astfel, adepții unei dezvoltări după modelul occidental susțineau necesitatea industrializării și urbanizării (Dionisie Pop Marțian, A. D. Xenopol, Petre S. Aurelian etc.). În schimb, susținătorii dezvoltării prin conservarea societății tradiționale românești considerau că un astfel de tip de modernizare se îndepărta de dezvoltarea naturală, organică a țării noastre.

Deceniile sfârșitului de secol XIX au însemnat însă, din punct de vedere cultural, constituirea și afirmarea unui cadru favorizant cultural. Deși se poate considera că deceniile postpașoptiste s-au caracterizat, pentru românii din Transilvania, printr-un climat de stagnare politică, în schimb, în domeniul cultural și ecleziastic, putem vorbi despre conturarea unui culoar de afirmare.

Iar în acest context politic și cultural din Transilvania își fac apariția o serie de intelectuali preocupați de domeniul scrisului istoric, văzută ca o legitimare a năzuințelor și

luptelor politice ale românilor din această provincie istorică. Printre ei se înscrie și Nicolae Densușianu, a cărei formare intelectuală începe în deceniul șase al respectivului veac, se desăvârșește și atinge apogeul spre sfârșitul secolului al XIX-lea, pentru a intra într-un con de umbră datorată propriei sale autoizolări, în ultimii ani de viață.

Foarte pe scurt am încercat apoi să aducem în prim plan câteva idei privind direcțiile în istoriografia sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX, căci perioada poate fi considerată decisivă pentru dezvoltarea istoriei și istoriografiei românești. Procesul de modernizare, obținerea independenței, amplificarea luptei naționale și încununarea ei s-au reflectat și în scrisul istoric, care a contribuit la rându-i la sprijinirea marilor deziderate ale epocii.

Dezvoltarea istoriografiei a fost favorizată și de progresele realizate pe plan organizatoric. Au fost înființate universitățile din Iași (1860) și București (1864), ca și Societatea Academică Română (1867), devenită apoi Academia Română, cu o secțiune specială pentru istorie. Învățământul istoric s-a extins la nivel liceal și gimnazial, a sporit considerabil producția tipografică, au fost editate importante reviste culturale în care s-au regăsit și preocupări istorice, după cum acestora le-au fost rezervate unele periodice speciale. În aceste condiții, tot mai mulți cărturari s-au arătat preocupați de cercetarea trecutului, îndeosebi a celui național, după cum s-au diversificat și direcțiile cercetării. Totodată, în perioada la care ne referim alături de privirile de sinteză asupra istoriei s-a realizat și o importantă specializare, mai ales în domeniul istoriei vechi și medii, în conformitate cu tendințele pozitivistice din istoriografia europeană.

În sfârșit, în ultima parte a acestui capitol ne-am oprit asupra istoriografiei privitoare la Nicolae Densușianu. Căci importanța științifică și politică a unui istoric este confirmată, în primul rând, de ecourile pe care opera sa, ce nu trebuie neapărat să primeze cantitativ, le

transmite de-a lungul timpului. Cu cât utilizările, interpretările sau reeditările se realizează și la o distanță mai mare în timp, cu atât valoarea respectivei opere științifice este implicit recunoscută.

Opiniile exprimate de-a lungul timpului, pornind de la C. I. Istrati și Alexandru Lapedatu, până la Manole Neagoe și Nicolae Edroiu, neocolind nici specialiștii hunedoreni, precum Ioachim Lazăr, Adela Herban sau Maria Razba, sunt încununate de considerațiile asupra problematicii exprimate de Pompiliu Teodor. Viziunea profesorului clujean stabilește, vizavi de Densușianu, câteva puncte de reper. În primul rând era un istoric cu atenția îndreptată spre domenii istorice diverse, însă analizând cu precădere, cel puțin în ultima perioadă a vieții lumea folclorului, pentru a stabili străvechi legături cu strămoșii romani. Văzut ca un reprezentant al romantismului, bazat pe ideile definatorii de la mijlocul secolului al XIX-lea, beneficiind de intuiția unui autentic istoric, Densușianu a reușit să creioneze din vastitatea și varietatea documentelor firul esențial care să facă din scrierea sa una a cărei valoare dăinuie mai bine de un secol. Din perspectiva lui Pompiliu Teodor, istoricul Densușianu s-a raliat unei tendințe a istoriografiei românești din perioada respectivă, aliniindu-se altor personalități remarcabile în domeniul istoriografiei.

Capitolul II

Nicolae Densușianu: aspecte curriculare

Pe parcursul acestui capitol am încercat să readucem în atenție câteva elemente deja cunoscute despre viața, activitatea și opera lui Nicolae Densușianu. Lucrurile au fost analizate cu minuțiozitate de către specialiști, dar în măsura în care au avut la dispoziție informații uneori lacunare nici sintezele nu sunt încă complete. Născut la Densuș, școlit la Hațeg, Blaj și Sibiu, Nicolae Densușianu a optat pentru o pregătire în domeniul științelor juridice. Ulterior însă,

marcat de spiritul locului natal, precum și de personalitatea profesorilor săi de la Blaj, începe să cocheteze cu istoria și cu științele auxiliare acesteia. La început timid, apoi dedicat total, după primirea însărcinării din partea Societății Academice Române de a studia în arhivele și bibliotecile din Transilvania și Ungaria, el devine un istoric prin vocație, unul care și-a pus amprenta asupra istoriografiei românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Munca depusă de Nicolae Densușianu de-a lungul celor aproape patru decenii de activitate, se remarcă, în primul rând, printr-o varietate a temelor ce au intrat în atenția cercetătorului, de la istorie la etnografie, de la epigrafie la bibliologie, neomițând nici culegerea și pregătirea pentru tipar a izvoarelor sau doar adunarea lor fie direct, prin cercetare în arhive și biblioteci, fie indirect, cu ajutorul chestionarelor. Determinată de aceste teme trebuie întreprinsă o minimă și necesară periodizare a activității științifice desfășurate de autor între publicarea primelor încercări literar-istorice, din anii '60 ai secolului al XIX-lea, și până la apariția postumă a *Daciei preistorice*, în 1913.

În ceea ce privește etapele de creație și modul cum evoluează de-a lungul timpului discursul său istoric, trebuie precizat că prima dintre aceste etape acoperă preocupările sale întreprinse, oarecum în spiritul epocii romantice, spre poezie și proză, fără a ocoli însă și primele încercări de studii științifice. Aici trebuie amintite scrieri precum *Scrutări mitologice la români*, *Elementul istoric în poezia populară*, *Elementul latin în Orient* sau *O colonie macedo-română în Transilvania*, care fără a se constitui în puncte de reper ale istoriografiei, conturează embrionar preocupările istoricului de mai târziu.

Maturitatea științifică trebuie plasată, însă, abia după anul 1878, momentul în care demarează binecunoscuta sa documentare prin bibliotecile Transilvaniei și Ungariei, și ea poate

fi urmărită, în opinia noastră, până în 1897, când este editat ultimul volum coordonat de Nicolae Densușianu din *Colecția Hurmuzaki*. Efortul este imens, mai ales că operele tipărite se suprapun peste o muncă de teren istovitoare și de lungă durată. Principalele puncte de reper ale acestei de-a doua etape de creație sunt următoarele: în 1880 apar *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*; în 1884 apare *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria, 1784 – 1785. Scrisă pe baza documentelor oficiale*; din 1885 publică, periodic, rapoarte în revista Societății istorice din Berlin, „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft”; tot în 1885, reunește în volum o serie de materiale apărute anterior în „Columna lui Traian”, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*; între 1887 și 1897 se ocupă de editarea celor șase volume din *Documente privitoare la istoria românilor etc.*

Cea de-a treia etapă a activității științifice este marcată în primul rând de domeniul în care își desfășura activitatea: Biblioteca Marelui Stat Major al Armatei. Prin urmare, în proporție covârșitoare regăsim o serie de studii de istorie militară, comparativ cu studiile de istorie veche sau de lingvistică. Esențial rămâne, însă, faptul că energia ultimilor ani de viață este canalizată spre conceperea *Daciei preistorice*, motiv pentru care se îndepărtează de lumea științifică, pe de o parte autoexcluzându-se prin izolare, iar pe de alta fiind marginalizat de contemporanii săi prin ignorare.

Poate că valoarea intrinsecă a unora dintre contribuțiile sale nu se ridică peste media concepțiilor prezente în epocă, sau e marcată tocmai de sensul general al acestora, însă pentru noi se constituie în adevărate surse de cercetare a formării ulterioare a discursului istoric la Densușianu. Plecând de la anumite scrieri de tinerețe, urmărind apoi, evolutiv, celelalte lucrări științifice, se poate creiona în cele din urmă un parcurs academic ce și-a lăsat amprenta asupra istoriografiei românești, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Căci Nicolae

Densușianu nu poate, sau nu ar trebui să fie ignorat, atunci când se are în discuție o viziune de ansamblu asupra cercetării istorice din România, rolul său fiind hotărâtor nu numai prin munca fizică depusă în colecționarea de documente care altfel s-ar fi pierdut sau ar fi fost descoperite mai târziu, dar și prin valoarea științifică a operelor sale publicate, chiar dacă ne referim aici numai la *Revoluțiunea lui Horea*, colaborarea la *Colecția Hurmuzaki* sau impactul pe plan internațional al rapoartelor sale istoriografice. De fapt, toată munca lui științifică de mai târziu își are rădăcinile în acești ani ai primei etape de creație, mai mult literară, dar și parțial istorică și etnografică.

Capitolul III

Discursul istoric al lui Nicolae Densușianu în opera edită

Între lucrările, redactate de Nicolae Densușianu de-a lungul celor aproape patru decenii de activitate, unul dintre cele mai importante locuri îl ocupă, fapt deja evidențiat, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria, 1784 – 1785. Scrisă pe baza documentelor oficiale*, volum apărut la aniversarea a o sută de ani de la evenimentele din Munții Apuseni, în 1884, și premiat un an mai târziu de către Academia Română cu premiul „Ion Heliade Rădulescu”.

După cum se cunoaște, colecționarea și publicarea izvoarelor este apanajul curentului romantic în istoriografie, alături de apariția și/sau dezvoltarea unor noi științe auxiliare și susținute de editarea revistelor istorice, care asigură astfel contactul cu metodele moderne ale cercetării istorice, pe baza unor principii normative adoptate la publicarea izvoarelor. Începând cu perioada la care ne referim, izvoarele narrative, interne și externe sunt asociate cu informațiile documentare descoperite în arhivele din țară și străinătate, putându-se vorbi în epocă de crearea unui adevărat stil științific. Nicolae Densușianu nu a putut face excepție de la caracteristicile

impuse la vremea sa în redactarea unei lucrări, însă marele lui merit constă în modul cum reușește să utilizeze imensul material documentar, cum pune „fântânile” să vorbească.

Am amintit munca enormă depusă de istoric în identificarea acelor acte oficiale din zeci de arhive și biblioteci care să aibă legătură cu Țările Române, iar dosarele existente în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române stau mărturie nu numai asupra travaliului întreprins, ci și asupra capacităților intelectuale ale transilvăneanului. Originar dintr-o zonă cu multiple influențe și interferențe etnice, cel al Hunedoarei, format apoi în cadrul cultural al Blajului și al Sibiului, Nicolae Densușianu colectează din depozitele pe care le vizitează documente în limbile română, maghiară, germană sau latină, descurcându-se cu ușurință în toate aceste limbi, cu subtilități și reguli de scriere atât de diferite.

Una dintre preocupările noastre a fost legat tocmai de aspectul privind varietatea și frecvența notelor de subsol, în măsura în care le-am putut identifica ca aparținând uneia sau alteia dintre surse. Interesul nostru s-a aplecat mai ales asupra izvoarelor inedite folosite de Nicolae Densușianu, chiar dacă ponderea izvoarelor edite este și ea semnificativă.

Totodată, am avut în vedere modul în care Nicolae Densușianu a înțeles să își canalizeze eforturile fizice și intelectuale asupra căutării, identificării, copierii sau colaționării, și editării actelor și documentelor referitoare la diferite aspecte ale istoriei naționale, fie că era vorba despre o anumită zonă (precum Țara Făgărașului), un eveniment major (momentul 1784) sau istoria românilor de până la 1576. Legat de concepția istorică, am mai precizat că Densușianu este adeptul hotărât al redării fiecărui document în integralitatea sa și, mai mult, în limba în care a fost redactat, tocmai pentru a i se păstra cât mai mult din spiritul cu care a fost înzestrat inițial. El refuză să ofere prescurtări ale actelor oficiale pe motivul facilizării accesului și face cel mult concesia redării documentelor în ambele limbi „oficiale”, slavona și latina.

Un alt aspect pe care l-am abordat este cel prin care am încercat să readucem în prim plan o etapă importantă din viața lui Nicolae Densușianu, cea a ultimilor două decenii ale sfârșitului de secol XIX și primii ani ai secolului XX, când o parte a eforturilor sale intelectuale, dar și fizice, se concentrau îndeosebi asupra redactării unor articole, unele întinse pe zeci de pagini, despre activitatea editorială românească în domeniul istoriei și filologiei, ceea ce însemna practic o monitorizare strictă a întregii producții de carte științifică din domeniile amintite și anexe acestora. Munca epuizantă se va concretiza în final în apariția a opt colaborări, întinse pe durata a peste douăzeci de ani, apărute în paginile revistei Societății Istoricilor din Berlin, *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, articole redactate după metode științifice moderne, ce și-au păstrat valabilitatea până astăzi, și care prezintă un conținut extrem de variat.

Trebuie subliniat că alegerea lui Nicolae Densușianu pentru colaborarea la anuarul Societății Istoricilor din Berlin nu a fost deloc întâmplătoare, ci a venit ca o recunoaștere a valorii istoricului în respectivele domenii de cercetare, Academia Română desemnându-l în cele din urmă să răspândească în mediul germanic informații despre producția istoriografică românească, la fel cum, pentru mediul francofon, această sarcină i-a revenit lui A.D. Xenopol, rivalitatea dintre cei doi accentuându-se odată cu respectivele colaborări și fiind reflectată, cel puțin din perspectiva revistei berlineze, într-o serie de aprecieri extrem de critice.

Evoluția discursului istoric la Nicolae Densușianu, interpretat strict pe conținutul rapoartelor istoriografice către revista berlineză, poate fi extrem de ușor corelată cu activitățile și preocupările științifice pe care istoricul hunedorean le are de-a lungul celor aproape 15 ani de colaborare efectivă cu Societatea Istoricilor din Berlin. Astfel, anii de început, caracterizați prin intense cercetări de arhivă, precum și printr-o activitate editorială impresionantă, se caracterizează printr-un dublu aspect: pe de o parte munca de teren sau cea de redactare efectivă

a studiilor și volumelor nu-i lasă timp pentru a întocmi și trimite anual rapoartele sale; pe de altă parte totuși, atunci când o face, textul se întinde pe zeci de pagini, cuprinzând aproape exhaustiv producția de carte istorică de pe teritoriul României de astăzi. Urmează apoi anii '90 ai secolului al XIX-lea, când rapoartele sunt expediate cu mai multă regularitate, recenzând pe larg și comentând destul de des aspecte legate de activitatea editorială în domeniu. În sfârșit, ultimele materiale, datând de la începutul secolului XX, când eforturile sale se îndreaptă în marea lor majoritate doar asupra *Daciei preistorice*, sunt doar simple treceri în reviste, seci, enumerative, reduse spațial și semnate împreună cu nepotul său, Ovid Densușianu.

Tot în cadrul acestui capitol ne-am oprit și asupra altor scrieri editate ale lui Nicolae Densușianu, plecând de la micile studii științifice din tinerețe, până la articolele scrise datorită naturii profesiei ce o avea, aceea de bibliotecar al Marelui Stat Major al Armatei.

Capitolul IV

Discurs istoric în texte inedite

Pe parcursul acestui capitol am încercat să extragem elementele care definesc discursul istoric la Nicolae Densușianu în diferite texte rămase nepublicate. În primul rând este vorba despre volumele manuscrise concepute în timpul călătoriei de documentare prin arhivele și bibliotecile Transilvaniei și Ungariei. Fiecare filă a fiecăruia dintre cele 38 de volume e numerotată, la începutul fiecărui caiet se află un „Cuprins” sau o „Tablă de materii”, care redau în limba română titlul sau chiar o scurtă explicație a documentelor ce le cuprind, precum și fila la care poate fi regăsit în cadrul volumului. În plus, acolo unde consideră că este cazul, Densușianu intervine cu informații suplimentare în cadrul unor note de subsol, de margine sau intercalate, redactate de obicei în limba română, și care poartă invariabil mențiunea „*Nota collectorului*”.

La o analiză atentă se observă mai multe metode de lucru, de transcriere a actelor, care însă conduc la conturarea unei concepții unitare. Practic, în funcție de importanța fiecărui document, de starea lui edită sau inedită, Nicolae Densușianu îl transcrie parțial sau integral, aducând în fața lectorului fie esențialul, selectat din perspectivă proprie, fie integralitatea aspectelor.

Este o diferență față de culegerile de acte și documente editate, unde, după cum am văzut mai sus, textele erau redactate în totalitate, în limba de redactare și cu scurte regeste în limba română. Chiar dacă metodele diferă valoarea muncii depuse de istoricul hunedorean rămână la fel de mare, indiferent de natura colecțiilor de documente pe care le îngrijește.

Încercările de a identifica, descifra și expune într-un demers convingător discursul istoric al lui Nicolae Densușianu ne-au condus, în multe cazuri, la studierea unor aspecte extrem de diverse ale activității și operei acestuia. Dată fiind gama mare de preocupări în care s-a lăsat angrenat era aproape inevitabil ca acestea să nu încorporeze și o serie de elemente legate direct sau indirect de științele auxiliare ale istoriei. Foarte multe asemenea elemente le întâlnim în așa-numita categorie a însemnărilor personale, de la însemnările marginale din cadrul colecțiilor de documente până la caiete distincte utilizate strict în acest scop, trecând prin însemnări pe foi volante ce ulterior sau constituit în diverse dosare ale *Arhivei Nicolae Densușianu* din cadrul Bibliotecii Academiei Române din București.

Toate aceste însemnări personale se constituie în surse veritabile în ceea ce privește activitatea științifică și discursul istoric la Nicolae Densușianu. Coroborate cu opera edită, ele punctează anumite idei, accentuează unele preocupări, trasează căi de evoluție științifică și marchează modul în care concepția și metoda de lucru și-au pus amprenta asupra discursului științific al cercetătorului. Poate că nu de fiecare dată opiniile sale sunt în concordanță cu mersul

istoriografiei vremii, dar nu se poate nega faptul că pasiunea pentru cercetare, în domenii atât de diverse, l-a condus pe Nicolae Densușianu pe un drum ce s-a dovedit, în final, benefic științei istorice românești.

Un alt aspect abordat a fost cel al corespondenței. Chiar dacă de-a lungul timpului au existat preocupări în ceea ce privește publicarea corespondenței familiei Densușienilor, putem vorbi totuși de un hiatus tocmai în cadrul domeniului nostru de interes, deoarece a fost avută în vedere mai ales corespondența către Nicolae Densușianu a celorlalți membri ai familiei. Astfel, o serie întreagă de scrisori de prin diferite arhive așteaptă încă publicarea și evidențierea discursului istoric care, eventual, ar putea fi regăsit în cadrul acestora. În acest sens, numai în cadrul Bibliotecii Academiei Române din București există în interiorul Fondului Nicolae Densușianu un număr de 67 de scrisori, trimise de Nicolae Densușianu fratelui său Aron, de-a lungul a aproape trei decenii, prima fiind expediată la data de 24 martie 1867, din „Cîbin”, iar ultima 2 septembrie 1896, din București. Cu siguranță, cercetarea altor fonduri documentare din cadrul aceleiași instituții dar și din alte biblioteci și arhive va scoate la lumină un număr mult mai mare de scrisori adresate atât lui Aron și Ovid Densușianu, cât și altor membri ai familiei, chiar dacă legăturile cu ei nu au fost deosebit de strânse, cel puțin în ultima perioadă a vieții lui Nicolae.

Am insistat astfel asupra corespondenței cu membrii familiei, dar și cu Ioan Bianu, D. A. Sturdza, Francisc Hossu-Longin, Aurel Mureșianu sau alții, multe dintre scrisori fiind inedite.

Concluzii

Considerăm că pe parcursul cercetării doctorale am reușit să creionăm cât mai fidel o parte din munca istoricului, punând în special accentul asupra metodei și concepției lui Nicolae

Densușianu în ceea ce privește atât cercetarea arhivelor și bibliotecilor și întocmirea colecțiilor de documente, cât și utilizarea respectivelor surse în redactarea lucrărilor științifice, exemplul cel mai elocvent fiind tocmai lucrarea sa principală. Pe parcursul tuturor paginilor am încercat și, sperăm noi, am reușit să creionăm un discurs istoric cât mai distinct în peisajul istoriografic al epocii.

Este acceptat aproape în unanimitate faptul că opera sa capitală, pe baza căreia este recunoscut și acceptat în „republica istoricilor” (fără a avea baza instituțională, mai precis studiile de specialitate), o reprezintă monografia momentului 1784 – 1785. După ce am analizat aspectele legate de acest volum am ajuns la concluzia că reușita i se datorează nu atât muncii propriu-zise, căci Densușianu a muncit în deceniile ulterioare poate înzecit, cât mai ales concentrării acțiunilor sale într-o singură direcție: răscoala lui Horea. Ulterior, diversificarea preocupărilor sale a condus și la rarefierea ideilor, și la diluarea valorii științifice.

Nu trebuie uitat însă faptul că rigurozitatea concepției și metodei pot fi întâlnite și pe parcursul redactării colecțiilor sale de documente, sau pot fi regăsite și în paginile altor volume publicate independent, ori al studiilor date spre tipar diferitelor reviste. Chiar dacă cele 38 de volume nu au fost niciodată publicate, Nicolae Densușianu, dar nu numai el, le-a utilizat în mod frecvent în conceperea unor articole ulterioare. În opinia noastră, tipărirea respectivelor manuscrise este imperios necesară, chiar și numai pentru simplul fapt că ar reprezenta un act de recunoștință față de memoria istoricului transilvănean.

Ceea ce rămâne în principal de evidențiat, de susținut cu tărie, în cadrul eforturilor noastre viitoare este influența pe care rezultatele activității lui Nicolae Densușianu, reflectată opera edită ori cea inedită, din însemnările personale sau, mai ales, din corespondență, a avut-o asupra contemporanilor săi și a generațiilor ce i-au succedat. Deocamdată, prin demersul de față,

am încercat doar să creionăm, în tușe distincte, portretul unui cercetător pasionat de istorie sub diferitele sale forme.

Înainte de a încheia mai dorim să precizăm că, așa cum rezultă din însemnările personale și din corespondență, preocupările lui Nicolae Densușianu în domeniul istoriei, etnografiei, științelor auxiliare ale istoriei, de la bibliologie la heraldică și sigilografie, de la epigrafie la diplomatică, sunt multiple și sunt reliefate nu numai prin scrierile sale editate, ci și în cadrul acestor însemnări personale pe care le-am amintit anterior. Ele sunt uneori marginale, alteori sub forma unor note de subsol în cadrul unor proiecte mai ample, fără a lipsi, după cum am arătat caiete distincte ori fișe disparate. În toate cazurile însă elementul comun îl reprezintă interesul lui Nicolae Densușianu pentru expunerea concretă, pentru activitatea științifică în general, interes din care se pot extrage câteva elemente de discurs istoric, a cărui întreagă anvergură o putem observa în operele editate.

Este, bineînțeles, logic ca volumele și studiile tipărite să se întemeieze pe o suită de încercări și însemnări anterioare, contemporane sau chiar ulterioare (în acest din urmă caz fiind vorba mai mult de completări ce nu și-au găsit locul sau nu au beneficiat de o cristalizare a formulei de exprimare potrivită până la momentul tipăririi operelor respective). Important este ca toate aceste însemnări personale să fie redescoperite, expuse și încadrate tematic, astfel încât, până la urmă metoda, concepția și discursul istoric să poate fi vizualizat într-o manieră unitară.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

1. *AND* – *Arhiva Nicolae Densușianu*, Secția Manuscrise – Carte rară, Biblioteca Academiei Române, București.
2. *AND-S* – *Arhiva Nicolae Densușianu – S*, (Corespondență), Secția Manuscrise – Carte rară, Biblioteca Academiei Române, București.
3. *Mss. 361-398* – *Manuscrisele 361 – 398*, (Documente privitoare la istoria românilor adunate din arhive și biblioteci străine), Secția Manuscrise – Carte rară, Biblioteca Academiei Române, București.
4. *Mss. ...* – *Manuscrisele 2546, 4545 – 4563, 5521, 5326, 5354 – 5361, 5390 – 5405*, (Diverse), Secția Manuscrise – Carte rară, Biblioteca Academiei Române, București.

Surse editate

1. Densușianu 1868 – Densușianu, Nicolae, „Scrutări mitologice la români”, în *Familia*, An. IV, 1868, p. 127, 138, 150, 162, 176, 199, 222, 449, 460, 509.
2. Densușianu 1871a – Densușianu, Nicolae, „Lord Byron și Nibelungile”, în *Familia*, An. VII, 1871, p. 121.
3. Densușianu 1871b – Densușianu, Nicolae, „Elementul istoric în poezia populară”, în *Familia*, An. VII, 1871, p. 518.
4. Densușianu 1874a – Densușianu, Nicolae, „Elementul latin în Orient”, în *Oriental latin*, An. I, 1874, Nr. 5 [Nesemnăt].
5. Densușianu 1874b – Densușianu, Nicolae, „România în statistică și realitate”, în *Oriental latin*, An. I, 1874, Nr. 11 [Nesemnăt].
6. Densușianu 1874c – Densușianu, Nicolae, „Proverbele române ca material pentru instituțiunile dreptului roman în Dacia”, în *Oriental latin*, An. I, 1874, Nr. 42.
7. Densușianu 1875 – Densușianu, Nicolae, „Băile de la Carlsbad”, în *Oriental latin*, An. II, 1875, Nr. 57, 58.
8. Densușianu 1877 – Densușianu, Nicolae, „O colonia macedoromână în Transilvania”, în *Columna lui Traian*, 1877, VIII, p. 266 – 270.

9. Densușianu, Damé 1877 – Densușianu, Nicolae; Damé, Frédéric, *Les Roumains du Sud. Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie. Avec une carte ethnographique*, Paris, Bucarest, Impr. de la Cour (Ouvriers Associés), F. Göbl, 1877, 68 p. (L'élément latin en Orient)
10. Densușianu 1880a – Densușianu, Nicolae, „Raportul d-lui ... despre misiunea sa istorică în Ungaria și Transilvania”, în *Analele Academiei Române*, s. II, t. II, secț. I, 1879 – 1880, p. 103 – 223.
11. Densușianu 1880b – Densușianu, N., „Macedo-Românii din Croația și Slavonia”, în *Album macedo-român*, sub direcțiunea lui V. A. Urechia, București, Din Stabl. pentru Artele Grafice Socecă, Sander & Teclu, 1880, VII + 144 p. + 1 pl. + [22] p.
12. Densușianu 1880c – Densușianu, Nicolae, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și Transilvaniei. Raport înaintat Academiei*, Bucuresci, Tipografia Academiei Române (Laboratorii Romanii), 1880, 124 p. Edițiune separată din *Analele Academiei Române*, s. II, secț. I: „Documente la istoria Revoluțiunii lui Horea din a. 1784, colectate de Nic. Densușianu”, p. 18 – 123.
13. Densușianu 1884 – Densușianu, Nicolae, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (1784 – 1785). Scrisă pe baza documentelor oficiale*, Bucuresci, Tipografia „Românulu” - Carol Göbl, 1884.
14. Densușianu 1885 – Densușianu, Nicolae, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*, culese și adnotate de Nicolae Densușianu, Bucuresci, Tip. Academiei Române (Laboratorii Română), 1885, 154 p., (Din publicațiunile istorico-filologice ale Arhivelor Statului). Din sec. XVI – 1807.
15. Densușianu-JdG – Densușianu, Nicolae, „Rumänien”, în *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, im Auftrag der Historischen Gesellschaft zu Berlin, 1881-1903, An. IV, 1881, Berlin, 1885, Par. II, p. 345-360; An. XII, 1882/9, Berlin, 1891, Par. III, p. 245-271; An. XIII, 1890, Berlin, 1892, Par. III, p. 271-278; An. XIV, 1891, Berlin, 1893, Par. III, p. 312-320; An. XVI, 1892/3, Berlin, 1895, Par. III, p. 445-454; An. XIX, 1894/6, Berlin, 1898, Par. III, p. 234-246 [coautor Ovid Densușianu]; An. XX, 1897, Berlin, 1899, p. 352-355 [coautor Ovid Densușianu]; An. XXVI, 1903, Berlin, 1905, Par. III, p. 136-153.

16. Densușianu 1887 – Densușianu, Nicolae, *Documente privitoare la Istoria Românilor, I, 1199 – 1345*, Culese și însoțite de note și variante de Nicolae Densușianu. Cu cinci tabele litografice, București, 1887, [2] + XXX + [2] + 701 p.
17. Densușianu 1890 – Densușianu, Nicolae, *Documente privitoare la Istoria Românilor, I₂, 1346 – 1450*, culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu. Cu două apendice documentate slavone, 1198 - 1459, București, 1890, [2] + XLVIII + [2] + 889 p.
18. Densușianu 1891 – Densușianu, Nicolae, *Documente privitoare la Istoria Românilor, II₂, 1451 - 1575*, culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu. Cu unu apendice, București, 1891, XLVII + [2] + 730 p. + 1 pl.
19. Densușianu 1892 – Densușianu, Nicolae, *Documente privitoare la Istoria Românilor, II₃, 1510 – 1530*, culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu. Cu unu apendice < de documente 1510 – 1527 eproduse din Acta Tomiciana și din alte publicațiuni cu traduceri latine și cu note de Dr. Emil Kalužniacki>, București, Stabl. graficu I.V. Socecu, 1892, XL + [2] + 748 p.
20. Densușianu 1893 – Densușianu, Nicolae, *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*, Partea I, București, Tip. C. Göbl, 1893, 54 p.
21. Densușianu 1894 – Densușianu, Nicolae, *Documente privitoare la Istoria Românilor, II₄, 1531 - 1552*, culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu, București, Stabl. graficu I.V. Socecu, 1894, XXXIII + [2] + 756 p.
22. Densușianu 1895 – Densușianu, Nicolae, *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*, Partea II, Iași, Tip. Națională, 1895, 40 p.
23. Densușianu 1897 – Densușianu, Nicolae, *Documente privitoare la Istoria Românilor, II₅, 1552 - 1575*, culese, adnotate și publicate de Nicolae Densușianu, București, Stabl. graficu I.V. Socecu, 1897, XXXII + [2] + 770 p.
24. Densușianu 1906 – Densușianu, Nicolae, „Principele și regele Carol I. 1866 – 1906”, în *România militară*, 1906, IX, vol. I, p. 525 – 566.
25. Densușianu 1912 – Densușianu, Nicolae, *Domni glorioși și căpitani celebri ai Țărilor Române. Breviar istoric pentru războaiele mari și învingerile strălucite ale oștilor române. I Regatul României (Țara Românească și Moldova)*. Scriere postumă publicată din însărcinarea „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” de Al.

- Lapedatu. Bucuresci, Inst. de Arte grafice Carol Göbl, S-sor Ion St. Rasidescu, 1912, LXII + 236 p.
26. Densușianu 1913 – Densușianu, Nicolae, *Dacia Preistorică*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1913, 1152 p.
27. Densușianu 1975 – Densușianu, Nicolae, *Vechi cântece și tradiții populare românești. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric”*, Text ales și stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici și glosar de I. Oprișan. București, Ed. Minerva, 1975, LVI + 371 p.
28. Densușianu 1985 – Densușianu, Nicolae, „O biruință unică în anele secolului al XVI-lea”, în *Magazin istoric*, 1985, 19, nr. 11, p. 2 – 5.
29. Densușianu 1986 – Densușianu, Nicolae, *Dacia preistorică*, Text stabilit de Victorela Neagoe. Studiu introductiv și note de Manole Neagoe. București, Ed. Meridiane, 1986, 735 p.
30. Densușianu 2000 – Densușianu, Nicolae, *Dacia preistorică*, Ediția Victorela Neagoe, Manole Neagoe, București, Ed. Mentor, 2000, 736 p.
31. Densușianu 2001 – Densușianu, Nicolae, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (1784 – 1785). Scrisă pe baza documentelor oficiale*, Ediția Nicolae Edroiu, București, Ed. Viitorul Românesc, 2001, 324 p.
32. Densușianu 2002a – Densușianu, Nicolae, *Istoria militară a poporului român*, Ediția I. Oprișan, București, Ed. Vestala, 2002, 463 p.
33. Densușianu 2002b – Densușianu, Nicolae, *Dacia preistorică*, Ediția Victorela Neagoe, Manole Neagoe, București, Ed. Arhetip, 2002, 1152 p.

Bibliografie generală

1. Adam 2008 – Adam, Klaus Peter, *Historiographie in der Antike*, Berlin-New York, 2008.
2. Baciú 1969 – Baciú, Petru, *Liceul “Aurel Vlaicu” Orăștie, 1919 – 1969*, Deva, Tipografia Deva, 1969.
3. Barna 2010 – Barna, Carmen, *Învățăământ românesc confesional în zona Orăștiei: 1868 – 1918*, Teză de doctorat, Alba Iulia, 2010.

4. Baumgart 2010 – Baumgart, Winfried, *Wörterbuch historischer und politischer Begriffe des 19. und 20. Jahrhunderts. Deutsch – Englisch – Französisch*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2010.
5. Baumgartner 1982 – Baumgartner, Hans Michael, *Seminar: Geschichte und Theorie*, Suhrkamp Verlag, 1982.
6. Bayer, Wende 1995 – Bayer, Erich; Wende, Frank, *Wörterbuch der Geschichte. Begriffe und Fachausdrücke*, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1995.
7. Bentley 1997a – Bentley, Michael, *Companion to Historiography*, Routledge, London-New York, 1997.
8. Bentley 1997b – Bentley, Michael, *Modernizing England's Past. English Historiography in the Age of Modernism 1870-1970*, Cambridge, 2005.
9. Berindei 1989 – Berindei, Dan (ed.), , București, Editura Sport-Turism, 1989.
10. Berindei 2003a – Berindei, Dan, „Domniile de la Balta Albă”, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, *Constituirea României Moderne (1821 – 1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 403-441.
11. Berindei 2003b – Berindei, Dan, „Lumea de la revoluția din 1848 la Congresul de la Berlin”, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, *Constituirea României Moderne (1821 – 1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 387-402.
12. Bloch 1997 – Bloch, Marc, *Apologie der Geschichtswissenschaft oder der Beruf des Historikers*, Klett-Cotta, 1997.
13. Bocșan 2003 – Bocșan, Nicolae, „Instaurarea dualismului austro-ungar și consecințele sale”, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, *Constituirea României Moderne (1821 – 1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 748-780.
14. Boia 2009 – Boia, Lucian, „Germanofilia”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, București, Editura Humanitas, 2009.
15. Bordeianu, Vladcovschi 1979 – Bordeianu, Mihai; Vladcovschi, Petru, *Învățămintul românesc în date*, Iași, Editura Junimea, 1979.
16. Borowski et alii 1980 – Borowski, Peter; Vogel, Barbara; Wunder, Heide, *Einführung in die Geschichtswissenschaft 2: Materialien zu Theorie und Methode*, Westdeutscher Verlag, 1980.

17. Borowski *et alii* 1989 – Borowski, Peter; Vogel, Barbara; Wunder, Heide, *Einführung in die Geschichtswissenschaft 1: Grundprobleme, Arbeitsorganisation Hilfsmittel*, Westdeutscher Verlag, 1989.
18. Braudel 1992 – Braudel, Fernand, *Schriften zur Geschichte 1. Gesellschaften und Zeitstrukturen*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1992.
19. Braudel 1993 – Braudel, Fernand, *Schriften zur Geschichte 2. Menschen und Zeitalter*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1993.
20. Braudel 2003 – Braudel, Fernand, *On the Future of History. The Postmodernist Challenge and its Aftermath*, The University of Chicago Press, 2003.
21. Breisach 1994 – Breisach, Ernst, *Historiography – Ancient, Medieval and Modern*, Chicago-London, 1994.
22. Burke 2004 – Burke, Peter, *Die Geschichte der Annales. Die Entstehung der neuen Geschichtsschreibung*, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 2004.
23. Chelcea 2010 – Chelcea, Septimiu, *Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat, un articol științific în domeniul științelor umaniste*, București, Editura comunicare.ro, 2010.
24. Croce 1921 – Croce, Benedetto, *History - Its Theory and Practice*, New York, Harcourt, Brace and Company, 1921.
25. Daileader, Whalen 2010 – Daileader, Ph., Whalen, Ph., *French Historians 1900 – 2000*, Willey-Blackwell, 2010.
26. Debidour 1891 – Debidour, Antonin, *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne*, tom. 2, Paris, Editeur Félix Alcan, 1891.
27. Densușianu 1915 – Densușianu, Ovid, *Graiul din Țara Hațegului*, București, Editura Socec, 1915.
28. Diaconovici 1898 – Diaconovich, Corneliu, *Enciclopedia Română*, Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român de..., Sibiu, Ed. și Tiparul lui W. Krafft, vol. I, A – Cap, 1898.
29. Diaconovici 1900 – Diaconovich, Corneliu, *Enciclopedia Română*, Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român de..., Sibiu, Ed. și Tiparul lui W. Krafft, vol. II, Cap – Kam, 1900.

30. Diaconovici 1904 – Diaconovich, Corneliu, *Enciclopedia Română*, Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român de..., Sibiu, Ed. și Tiparul lui W. Krafft, vol. III, *Kam – Z*, 1904.
31. *Din istoria învățământului hunedorean 1973 – Din istoria învățământului hunedorean*, Deva, Inspectoratul Școlar Județean Hunedoara, 1973.
32. Dumitraș 2010 – Dumitraș, Ioan-Dan, *Ion Bianu. Studiu monografic*, Teză de doctorat, Alba Iulia, 2010.
33. Eco 2006 – Eco, Umberto, *Cum se face o teză de licență*, Iași, Editura Polirom, 2006.
34. Fati 2007 – Fati, Sabina, *Transilvania – O provincie în căutarea unui centru. Centru și periferie în discursul politic al elitelor din Transilvania, 1892 – 1918*, Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2007.
35. Fryde 1983 – Fryde, E.B., *Humanism and Renaissance Historiography*, The Hambledon Press, 1983.
36. Gheorghiu 2010 – Gheorghiu, Florin-Vladimir, *Discurs istoric și localism creator la Blaj: Profesorul Ioan Rațiu (1869 – 1917)*, Teză de doctorat, Alba Iulia, 2010.
37. Hitchins 1992 – Hitchins, Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, vol. II, Cluj, Editura Dacia, 1992.
38. Hitchins 1998a – Hitchins, Keith, „Desăvârșirea națiunii române”, în Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 351-485.
39. Hitchins 1998b – Hitchins, Keith, *România (1866-1947)*, București, Editura Humanitas, 1998.
40. Hitchins 2000 – Hitchins, Keith, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania (1860-1914)*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
41. Hobsbawn 2000 – Hobsbawn, E.J., *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge, 2000.
42. Hurmuzaki 2007 – *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Ediție bilingvă, cu stabilire de text, prefață, note și comentarii de Ilie Luceac, Traducere textului german de Catrinel Pleșu, București, 2007.

43. Iorga 1903 – Iorga, Nicolae, „Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor”, în volumul *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șapte-zeci de ani*, București, Tipografia Carol Göbl, 1903.
44. Iorga 1939 – Iorga, Nicolae, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, București, Editura Ministerului de Interne, 1939.
45. *Istoria României* 1998 – Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
46. *Istoria Românilor* 2003a – *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, *Constituirea României Moderne (1821 – 1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003.
47. *Istoria Românilor* 2003b – *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, *De la Independență la Marea Unire (1878 – 1818)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003.
48. Jastrow 1891 – Jastrow, J., *Handbuch zu Litteraturberichten. Im Anschluss an die „Jahresberichte der Geschitswiissenschaft”*, Berlin, 1891.
49. Jenkins 2004 - Jenkins, Keith, *Re-thinking History*, London-New York, Routledge, 2004.
50. Johnson 1996 – Johnson, Lonnie R., *Central Europe – Enemies, Neighbors, Friends*, Oxford, Oxford University Press, 1996.
51. Klein 2002 – Klein, Hans-Dieter, *Geschichts-Philosophie. Eine Einführung*, Literas Universitätsverlag, 2002.
52. Lamont 1998 – Lamont, William, *Historical Controversies and Historians*, UCL Press, 1998.
53. *Lapedatu* 2001 – *Alexandru Lapedatu (1876 – 1950). Scrieri istorice*, București, Editura Academiei Române, 2001, Ediția Camil Mureșanu și Nicolae Edroiu.
54. Marcu 2009 – Marcu, Octavian-Catalin, *Aaron Florian (1805-1887). Între Iluminism și Romanticism*, Teză de doctorat, Alba Iulia, 2009.
55. Marx 2003 – Marx, Anthony W., *Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism*, Oxford, Oxford University Press, 2003.
56. Matei 1986 – Matei, Pamfil, „*Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*” (*Astra*) și rolul ei în cultura națională (1861 – 1950), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

57. Mârza 2000 – Mârza, Iacob, „Aspecte ale sursologiei în *Istoria Bisericii Române Unite de Zenovie Pâclișan*”, în vol. *300 de ani de la Unirea Biserii Românești din Transilvania cu Biserica Romei. Actele colocviului internațional din 23-25 noiembrie 2000*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 297-305.
58. Mârza, Câmpeanu 2002 – Mârza, Iacob; Câmpeanu, Remus, „Secvente istoriografice privind unirea religioasă a românilor ardeleni”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6/II, 2002, p. 205-218.
59. Matei 2004 – Matei, Larisa, „Discurs istoric și sursologie la Ioan Monorai (1756-1836)”, în *Annales Universitatis Apulensis – Series Historica*, 8, 2004, p. 113-117.
60. MDA 2002 – Academia Română – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul Dicționar Academic*, Vol. II, Literele D-H, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
61. Mitu 2003 – Mitu, Sorin, „Opinii cu privire la istoriografia română de astăzi”, în vol. *Cum scriem istoria? Apelul la științe și dezvoltările metodologice contemporane*, coordonatori: Radu Mârza, Laura Stanciu, Alba Iulia, 2003, p. 15-19.
62. Moga 2003 – Moga, Valer, „ASTRA” și societatea 1918 – 1930, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.
63. Murgescu 2000 – Murgescu, Bogdan, *A fi istoric în anul 2000*, București, Editura ALL Educational, 2000.
64. Nastasă 1999 – Nastasă, Lucian, *Generație și schimbare în istoriografia română (Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.
65. Neamțu 1984 – Neamțu, Alexandru, „Despre călătoriile lui Horea la Viena”, în *Răscoala lui Horea (1784). Studii și interpretări istorice*, coordonatori Nicolae Edroiu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 114 – 123.
66. Nicola 2009 – Nicola, Gabriela, *Despărțămintele Astei în comitatele Hunedoara și Zarand 1873-1918*, Sibiu, Editura Techno Media, 2009.
67. NNI 2002 – *Nation and National Ideology Past, Present and Prospects*, Budapest, New Europe College, 2002.
68. Pecican 2004 – Pecican, Ovidiu, *B. P. Hasdeu – istoric*, Cluj-Napoca, casa Cărții de Știință, 2004.

69. Pantea 2009 – Pantea (Popa-Gorjanu), Cornelia, *Nicolaus Olahus Istoricul*, Teză de doctorat, Alba Iulia, 2009.
70. Pascu 1983 – Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.
71. Pintilie, Topor 2008 – Pintilie, Serinela; Topor, Claudiu-Lucian, *Istoricii români și lumea germană în a doua jumătate a secolului XIX*, Iași, 2008.
72. Pop *et alii* 2008 – Pop, Ioan-Aurel, Năgler, Thomas, András, Magyari, *Istoria Transilvaniei*, vol. III, (de la 1711 până la 1918), Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008.
73. Popa 1972 – Popa, Marian, *Călătoriile epocii romantice*, București, Editura Univers, 1972.
74. Popa 1976 – Popa, Mircea, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.
75. Popa 1988 – Popa, Radu, *La începuturile evului mediu românesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
76. Prodan 1992 – Prodan, David, *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1992.
77. Rad 2008 – Rad, Ilie, *Cum se scrie un text științific. Disciplinele umaniste*, Iași, Editura Polirom, 2008.
78. Răduică 1995 – Răduică, Georgeta; Răduică, Nicolin, *Dicționarul presei românești (1731 – 1918)*, București, Editura Științifică, 1995.
79. *Răscoala* 1984 – *Răscoala lui Horea (1784). Studii și interpretări istorice*, coordonatori Nicolae Edroiu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.
80. Reuter 2006 – Reuter, Timothy, *Medieval Politics and Modern Mentalities*, Cambridge, 2006.
81. Ricoeur 2001 – Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcik și Margareta Gyursik, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.
82. Rusu 1997 – Rusu, Adrian Andrei, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997.
83. *Scrisori Bianu* 1974 – *Scrisori către Ioan Bianu*, Ediție de Marieta Croicu și Petre Croicu, vol. I, București, Editura Minerva, 1974.

84. Simon 1996 – Simon, Christian, *Historiographie. Eine Einführung*, Verlag Eugen Ulmer, 1996.
85. Southgate 2003 – Southgate, Beverley, *Postmodernism in History. Fear or Freedom?*, Routledge, London-New York, 2003.
86. Southgate 1996 – Southgate, Beverley, *History: What and Why? Ancient, modern, and postmodern perspectives*, Routledge, London-New York, 1996.
87. Stanciu 2009 – Stanciu, Laura, *Orientări în studiul discursului istoric. Aspecte semantice. O propunere pentru istoria Transilvaniei*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2009.
88. Straje 1973 – Straje, Mihail, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, București, Editura Minerva, 1973.
89. Suciuc 1967 – Suciuc, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1, București, Editura Academiei RSR, 1967.
90. Șerbănescu 2007 – Șerbănescu, Andra, *Cum se scrie un text*, Iași, Editura Polirom, 2007.
91. Șipoș 2002 – Șipoș, Silviu, *Silviu Dragomir – istoric*, Cluj-Napoca, Editura Fundației Culturale Române, 2002.
92. Ștefănescu 1978 – Ștefănescu] Ștefan], *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
93. Ștrempel 1978 – Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1, B.A.R. 1 – 1600, București, 1978, p. 98 – 102.
94. Taylor 1954 – Taylor, A. J. P., *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, 1954.
95. Teodor 1970 – Teodor, Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970.
96. Teodor 1984a – Teodor, Pompiliu, “Istoriografia răscoalei lui Horea”, în *Răscoala lui Horea (1784). Studii și interpretări istorice*, coordonatori Nicolae Edroiu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 7 – 75.
97. Teodor 1984b – Teodor, Pompiliu, „Dimensiunile sociale și naționale ale răscoalei din 1784”, în *Era Socialistă*, 64, nr. 20, 1984, p. 34-36, 44.
98. Teodor 1984c – Teodor, Pompiliu, „Nicolae Densușianu, istoric al Răscoalei lui Horea”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Historia*, XXIX, 1984, p. 19 – 35.

99. Teodor 1986 – Teodor, Pompiliu, „Istorie și istoriografie”, în *Tribuna*, 30, nr. 20, 1986, p. 6.
100. Teodor 1990 – Teodor, Pompiliu, „Istoriografia romantică postrevoluționară din Transilvania”, în *Crisia*, 20, 1990, p. 195-227.
101. Teodor 1993 – Teodor, Pompiliu, „Transilvania – spre un nou discurs istoriografie”, în *Xenopoliana*, 1, nr. 1-4, 1993, p. 59-63.
102. Teodor 1993 – Teodor, Pompiliu, *Istorici români și probleme istorice*, Oradea, Fundația Culturală "Cele Trei Crișuri", 1993.
103. Teodor 1995 – Teodor, Pompiliu, „Semnificația operei xenopoliene astăzi”, în *Alexandru Dimitrie Xenopol - omul și opera*, Târgu Mureș, Veritas, 1995, p. 1-9.
104. Teodor 1995 – Teodor, Pompiliu, *Incursiuni în istoriografia română a secolului XX*, Oradea, Fundația Culturală "Cele Trei Crișuri", 1995.
105. Teodor 2000 – Teodor, Pompiliu, *Introducere în istoria istoriografiei universale*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
106. Teodor 2002 – Teodor, Pompiliu, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, 2002.
107. Teodor 2003 – Teodor, Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.
108. Tomescu 1968 – Tomescu, Mircea, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968.
109. Tucker 2004 – Tucker, A., *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, Blackweel Publishing, 2009.
110. Tucker 2004 – Tucker, A., *Our Knowledge of the Past. A Philosophy of Historiography*, Cambridge University Press, 2004.
111. Turliuc, Solomon 2001 – Turliuc, Cătălin; Solomon, Flavius, (coordonatori), *Punți în istorie. Studii româno-germane*, Iași, 2001.
112. Wang, Iggers 2002 – Wang, O. Eduard, Iggers, George G., *Turning Points in Historiography. A Cross Cultural Perspective*, The University of Rochester Press, 2002.
113. Wegele 1885 – Wegele, Franz v., *Geschichte der deutschen Historiographie Humanismus*, München-Leipzig, 1885.

114. Welzhofer 1878 – Welzhofer, Heinrich, *Ein Beitrag zur Geschichte der Historiographie*, München, 1878.
115. White 1973 – White, Hayden, *Metahistory - Historical Imagination in XIX Century Europe*, The John Hopkins University Press, 1973.
116. Zub 1981 – Zub, Alexandru, *A scrie și a face istorie*, Iași, Editura Junimea, 1981.
117. Zub 1985a – Zub, Alexandru, *De la istoria critica la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)*, Bucuresti, 1985.
118. Zub 1985b – Zub, Alexandru, „Sinteza xenopoliana”, în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiana*, ed. a IV-a, îngrijită de Al. Zub, Bucuresti, 1985, p. 10-31.
119. Zub 1985c – Zub, Alexandru, *Romanogermanica. Secvențe istoriografice*, Iași, 2006.
120. Zub 1994 – Zub, Alexandru, *La sfârșit de ciclu*, Iași, Institutul European, 1994.
121. Zub 1995 – Zub, Alexandru, *Impasul reîntregirii*, Iași, Editura Timpul, 1995.
122. Zub 2004 – Zub, Alexandru, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, Iași, Editura Polirom, 2004.
123. Zub 2006a – Zub, Alexandru, *Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Iași, Editura Polirom, 2006.
124. Zub 2006b – Zub, Alexandru, *Discurs istoric și ego-istorie*, Bucuresti, 2006.
125. Zub, Antohi 2002 – Zub, Alexandru; Antohi, Sorin, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Iasi, 2002.

Bibliografie specială

1. *Drapelul* 1911 – „Nicolae Densușianu. 1846 - 1911”, în *Drapelul*, 1911, XI, nr. 37.
2. Antonescu 1974 – Antonescu, Georgeta, *Aron Densușianu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.
3. Bartoș 1976 – Bartoș, Gheorghe, *Răscoala lui Horea. Bibliografie*, Cu un „Cuvânt înainte” de David Prodan, București, 1976.
4. Bianu 1974 – *Scrisori către Ioan Bianu*, Ediție, prefață și note de Mariana Croicu și Petre Croicu, vol. I, București, Editura Minerva 1974.

5. Botezan 1996 – Botezan, Liviu, „Corespondența Densușienilor cu Ioan Micu Moldovan”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 119-139.
6. *Britannica* 2010 – „Nicoale Densușianu”, în *Enciclopedia Universală Britannica*, vol. 5, D – E, București, Editura Litera, 2010, p. 76.
7. Broșteanu 1886 – Broșteanu, P., *Recenzie*, la Nicolae Densușianu, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului, culese și adnotate de ...*, Bucuresci, Tip. Academiei Române (Laboratorii Română), 1885, 154 p., (Din publicațiunile istorico-filologice ale Arhivelor Statului). În *Romänische Revue*, 1886, II, p. 674 – 678.
8. Burlacu 1996 – Burlacu, Ioana, „Nicolae Densușianu și Colecția Hurmuzaki”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846-1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri* IV, Deva, 1996, p. 64.
9. Datcu 1998 – Datcu, Iordan, *Dicționarul etnologilor români*, vol. 1, București, Editura Saeculum I. O., 1998.
10. *Densușienii* 1996 – [Lazăr, Ioachim; Densușan, Zenovie; Neamțu, Gelu; Dinu, Cristina; Burlacu, Ioana; Tătar, Octavian; Goția, Dorin; Teodrescu, Virgiliu Z.; Teodorescu, Elisabeta; Gangolea, Cornelia; Botezan, Liviu; Moise, Ilie; Grozav, Viorel; Pavelescu, Gheorghe; Burlacu, Emil; Checiu, Stela-Mariana; Oprescu, Cristina; Razba, Maria], *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu*, Deva, 1996, Colecția Restituiri, nr. 4.
11. *DER* 1964 – „Nicolae Densușianu”, în *Dicționarul enciclopedic român*, vol. II, București, 1964, p. 59.
12. *DER* 1996 – „Nicolae Densușianu”, în *Dicționarul enciclopedic român*, vol. II, București, 1996, p. 57.
13. Diaconovici 1900 – Diaconovich, Corneliu, *Enciclopedia Română*, Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român de..., Sibiu, Ed. și Tiparul lui W. Krafft, vol. II, 1900, Cap – Kam, 947 p. + 1 h.
14. *DLR* 1979 – *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei RSR, 1979.
15. Edroiu 1988 – Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea*, București, Editura Sport-Turism, 1988.

16. Edroiu 2001 – Edroiu, Nicolae, „Istoricul Nicolae Densușianu (1846 – 1911)”, în Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea*, Ediția Nicolae Edroiu, București, 2001, p. V – XV.
17. Faur 1980 – Faur, Viorel, „Din corespondența folcloristului bihorean Vasile Sala cu Nicolae Densușianu, (1893 – 1896)”, în *Biharea*, 1979 - 1980, 7 – 8, p. 429 – 439.
18. Fochi 1976 – Fochi, Adrian, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului XIX: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, Ed. Minerva, 1976.
19. Gangolea 1996 – Gangolea, Cornelia, „Lumea cealaltă”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 115 – 118.
20. Goția 1996 – Goția, Dorin, „Nicolae Densușianu și ASTRA sibiană”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 77-95.
21. Herban, Basarab 2010 – Herban, Adela; Basarab, Maria, *Gavril Todică – între știință, istorie și cultură*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.
22. Iancu 2009 – Iancu, Daniel I., „Izvoare hunedorene și albaiuliene utilizate de Nicolae Densușianu în redactarea „Revoluțiunii lui Horea”, în *Patrimonium apulense*, anul IX, 2009, p. 198 – 217.
23. Iancu 2010 – Iancu, Daniel I., „Colaborarea lui Nicolae Densușianu la ziarul *Oriental latin* de la Brașov”, în *Alt Schaessburg*, nr. 3, 2010, p. 165-178.
24. Iancu 2011a – Iancu, Daniel I., „Colaborarea lui Nicolae Densușianu la *Colecția Hurmuzaki*”, în *Alt Schaessburg*, nr. 4, 2011, p. 136-145.
25. Iancu 2011b – Iancu, Daniel I., „Colaborarea lui Nicolae Densușianu la *Jahresberichte der Geschichts-wissenschaft*, revista Societății Istoricilor din Berlin”, în *Sargetia*, II, S.N., 2011, p. 355-365.
26. Iancu 2011c – Iancu, Daniel I., „Istoricul Nicolae Densușianu în viziunea lui Pompiliu Teodor”, în volumul *In Memoriam Pompiliu Teodor*, edit. coord. Simion Molnar, Florin Ilieș, Deva, Editura Cetate, 2011, p. 80 – 89.
27. Iancu 2011d – Iancu, Daniel I., „Nicolae Densușianu’s Historical Discourse Reflected in the Berliner Magazine *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*”, în *Transsylvania Review*, Vol. XX, Supplement no. 2:1, 2011. Edited by Oana Mihaela Tamas, ed.

- Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2011, p. 373 – 383.
28. Iancu 2012a – Iancu, Daniel I., „Concepție și metodă în organizarea colecțiilor de documente la Nicolae Densușianu”, manuscris, în curs de apariție.
 29. Iancu 2012b – Iancu, Daniel I., „Corespondența lui Nicolae Densușianu către D. A. Sturdza. Scrisori inedite”, în *Școala Ardeleană*, VI, 2012, p. 329-349.
 30. Iancu 2012c – Iancu, Daniel I., „Discurs istoric la Nicolae Densușianu”, manuscris, în curs de apariție.
 31. Iancu 2012d – Iancu, Daniel I., „Documente privitoare la zona Orăștiei, colectate din arhive străine de Nicolae Densușianu”, manuscris, în curs de publicare.
 32. Iancu 2012e – Iancu, Daniel I., „Nicolae Densușianu, istoric al răscoalei lui Horea. Metodă și discurs”, manuscris, în curs de publicare.
 33. Iancu 2012f – Iancu, Daniel I., „Pe marginea unei corespondențe. Nicolae Densușianu către D. A. Sturdza”, în volumul *Studii de istorie a Transilvaniei. Volum dedicat lui Ioachim Lazăr la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012, p. 282-295.
 34. Iancu 2012g – Iancu, Daniel I., „Preocupări de bibliologie la Nicolae Densușianu”, în *Transilvania*, nr. 5-6, 2012, p. 109-112.
 35. Iancu 2012h – Iancu, Daniel I., „Sebeșul în documentele Colecției Hurmuzaki. Volumele îngrijite de Nicolae Densușianu”, manuscris, în curs de publicare.
 36. Iorga 1911 – Iorga, Nicolae, „† Nicolae Densușianu”, în *NRL*, 1911, III, p. 177 – 178.
 37. Iorga 1911 – Iorga, Nicolae, *Oameni cari au fost. Amintiri și comemorări*, Vol. I, Vălenii de Munte, 1911, p. 483-485.
 38. Iorga 1934 – Iorga, Nicolae, „Nicolae Densușianu”, în *Oameni cari au fost*, vol. I, București, M.O. Impr. națională, 1934, p. 450 – 452.
 39. Iorga 1965 – Iorga, Nicolae, *Oameni cari au fost*, vol. I – II, București, Ed. lit., 1965, LXII + 305 p. (I), 462 p. (II).
 40. Istrati 1912a – Istrati, Dr. C. I., „Nic. Densușianu. Viața și opera sa”, în *Analele Academiei Române - Secțiunea Științifică*, Seria II, Tom. XXXIV, București, 1912, p. 599-698.
 41. Istrati 1912b – Istrati, C. I., „Nicolae Densușianu. Vieța și opera sa”. Cu 3 stampe, București, Inst. de arte grafice Carol Göbl., S-sor I. St. Rasidescu, 1912.

42. Lapedatu 1912 – Lapedatu, Alex., *Activitatea istorică a lui Nic. Densușianu*, București, 1912.
43. Lapedatu 2001 – Lapedatu, Alexandru, „Activitatea istorică a lui Nicolae Densușianu (1846 – 1911)”, în volumul *Alexandru Lapedatu (1876 – 1950). Scrieri istorice*, București, 2001, Ediția Camil Mureșanu și Nicolae Edroiu, p. 80 – 108.
44. Lazăr 1994 – Lazăr, Ioachim, „Din corespondența lui Nicolae Densușianu privind *Chestionarul istoric* și strângerea datelor pentru *Dacia preistorică*”, în *Sargetia*, 1992 – 1994, 25, p. 201 – 217.
45. Lazăr 2002 – Lazăr, Ioachim, *Beniamin Densușianu (1829 – 1915). Din viața și activitatea sa*, Deva, 2002.
46. Lazăr, Densușan 1996 – Lazăr, Ioachim; Densușan, Zenovie, *Predecesorii – de la Ioan Pop de Hațeg la Vizantie Pop de Măceu, tatăl Densușienilor*, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 11-16.
47. Lazăr, Herban 2011 – Lazăr, Ioachim; Herban, Adela, *Densușienii. Corespondență*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011.
48. Mândruț 1985 – Mândruț, Stelian, „Contribuții epistolare la biografia operei istoricului Nicolae Densușianu (1879-1897)”, în *Acta Musei Devensis. Sargetia*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 295-304.
49. *Minerva* 1929 – „Nicolae Densușianu”, în *Minerva. Enciclopedie Romană*, Cluj, 1929, p. 379.
50. Moise 1996 – Moise, Ilie, „Dimensiunea etnologică a operei lui Nicolae Densușianu”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 141-146.
51. Neagoe 1986 – Neagoe, Manole, „Studiu introductiv” la Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, ed. Victorela Neagoe și Manole Neagoe, București, 1986, p. 5 – 37.
52. Pecican 1993 – Pecican, Ovidiu, „Tema originilor la Nicolae Densușianu”, în *Tribuna*, 1993, 5, nr. 37, p. 8.
53. Pecican 2004 – Pecican, Ovidiu, *B. P. Hasdeu, istoric*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2004.

54. Pop 1980 – Pop, Dumitru, „Contribuția «familiei» Densușienilor la cercetarea culturii noastre populare”, în *Marisia*, X, 1980, p. 599 – 609.
55. Popescu 1998 – Popescu, Constantin-Mihail, *Nicolae Densușianu. Omul și opera*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Litere, București, 1998.
56. Popescu 2003 – Popescu, Constantin-Mihail, *Nicolae Densușianu. Omul și opera*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 2003.
57. Razba 1996 – Razba, Maria, „Nicolae Densușianu. Bibliografie selectivă”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 177-186.
58. Razba 1998 – Razba, Maria, „Nicolae Densușianu”, în *Personalități hunedorene*, Deva, Editura Emia, 1998, p. 143 – 148.
59. Rosetti 1897 – Rosetti, Dim. R., *Dicționarul Contimporanilor*, București, Editura Lito-Tipografiei “Populara”, 1897.
60. Rusu 1999 – Rusu, Dorina N., „Nicolae Densușianu”, în *Membrii Academiei Române. 1866-1999. Dicționar*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt înainte* de Acad. Eugen Simion, București, 1999, p. 162-163.
61. Ștefănescu 1978 – Șt[efănescu], Șt[efan], „Nicolae Densușianu”, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 123.
62. Tătar 1996a – Tătar, Octavian, „Evoluția academică a lui Nicolae Densușianu. Rolul lui George Barițiu”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 67-75.
63. Tătar 1996b – Tătar, Octavian, „Nicolae Densușianu în slujba armatei române”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 97-101.
64. Teodor 1984c – Teodor, Pompiliu, „Nicolae Densușianu, istoric al Răscoalei lui Horea”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Historia*, XXIX, 1984, p. 19 – 35.
65. Teodorescu 1996 – Teodorescu, Virgiliu Z.; Teodorescu, Elisabeta, „Nicolae Densușianu, contemporanul nostru”, în *Densușienii. 150 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Densușianu (1846 – 1911)*, Bibliotheca Musei Devensis, *Restituiri*, vol. IV, Deva, 1996, p. 103-113.